

Andrzej Pastwa

***BONUM CONIUGUM:* PROBLEM HERMENEUTYCZNY ORZECZNICTWA KOŚCIELNEGO**

Wprowadzenie

Dwukrotne odniesienie się przez papieża Benedykta XVI do tytułowej kwestii w przemówieniach do Roty Rzymskiej z 2011 i 2013 r.¹ było aż nadto wyraźnym sygnałem, że wśród pilnych zadań stojących przed kościelnym orzecznictwem i doktryną kanonistyczną sytuuje się możliwie precyzyjna odpowiedź na pytanie: jakie miejsce w prawnej strukturze małżeństwa – i co ważne, w relacji do *bona matrimonii: bonum prolis, bonum fidei, bonum sacramenti* – zajmuje nowo zdefiniowany istotny element: (*ordinatio ad bonum coniugum*)?²

Autorska próba podjęcia właśnie tak zdiagnozowanego wyzwania – do której wypada przyznać się zaraz na początku³ – wiąże się w pierwszym rzędzie ze sfalsyfikowaniem twierdzenia, jakoby fakt postrzegania przez Rotę Rzymską – zgodnie z długą tradycją: nie tylko przed wejściem w życie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁴, ale i później – is-

KS. DR HAB. ANDRZEJ PASTWA, prof. UŚ – kierownik Katedry Prawa Kanonicznego i Ekumenizmu, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, ul. Jordana 18, 40-043 Katowice; e-mail: andrzej.pastwa@us.edu.pl

¹ BENEDICTUS PP. XVI, Allocutio ad sodales Tribunalis Rotae Romanae (15.01.2011), AAS 103 (2011), s. 113; TENŹE, Allocutio ad Romanae Rotae Tribunal (26.01.2013), AAS 105 (2013), s. 172, nr 4.

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83], kan. 1055 § 1.

³ Owocem próby rozwikłania problemu *bonum coniugum* jest monografia: A. PASTWA, *Dobro małżonków. Identyfikacja elementu „ad validitatem” w orzecznictwie Roty Rzymskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016 (edycja włoska: *Il bene dei coniugi. L'identificazione dell'elemento ad validitatem nella giurisprudenza della Rota Romana*, Eupress FTL–Edizioni Cantagalli, Lugano–Siena 2018). Niniejsze opracowanie stanowić będzie syntetyczną (w zarysie) prezentację wyników badań.

⁴ K. LÜDICKE, *Die Nichtigerklärung der Ehe. Materielles Recht* [Beihefte zum Münsterischen Kommentar, Bd. 62], Ludgerus Verlag, Essen 2012, s. 16-17.

toty *matrimonium in fieri* ekskluzywnie (!) w trzech wymienionych „dobrach”, miał przesądzać o braku autonomii prawnej elementu „dobra małżonków”.

Jest i druga przesłanka, która determinuje metodologię niniejszego opracowania. Otóż, szeroka kwerenda jureksprydencji (dotycząca lat 1933-2013), tudzież naukowa analiza, która objęła niemal 200 wyroków Roty Rzymskiej⁵, daje podstawy do sformułowania wstępnej tezy: po 1983 r. z obszaru judykatury rotalnej płyną dwie diametralnie różne – owszem, tak samo solidnie uzasadnione – propozycje odpowiedzi na wcześniej postawione pytanie: (I) dobro małżonków w konfiguracjach „nieautonomicznych”; (II) dobro małżonków w konfiguracjach „autonomicznych”. Wszelako, jak to zostanie udokumentowane, tylko jednej z wymienionych propozycji było dane wytrzymać próbę czasu.

I. Dobro małżonków w konfiguracjach „nieautonomicznych”

1. Cormac Burke – sędzia Roty Rzymskiej (1986-1999)

Idea:	Istotny element dobra małżonków w <i>tria bona matrimonii</i>
Wyrok wzorcowy:	RRD coram Burke z 26 XI 1992 r. (<i>Armachana</i>)
Linia orzecznicza:	RRD coram Burke z 11 IV 1988 r. (<i>Romana</i>) RRD coram Burke z 16 I 1997 r. (<i>Lugdunen</i>) RRD coram Burke z 26 III 1998 r. (<i>Pelplinien</i>) RRD coram Burke z 16 VII 1998 r. (<i>Milvaukien</i>)

Cormac Burke, znany i ceniony kanonista, autor licznych opracowań poświęconych problematyce *substantia matrimonii*, w swych wyrokach konsekwentnie roztrząsał temat przedmiotu zgody małżeńskiej. Takim też tytułem opatrzył jedną z najbardziej znanych pokodeksowych monografii dotyczących prawa małżeńskiego⁶, w której prezentuje swą autorską personalistyczną wizję małżeństwa kanonicznego. Jak zgodnie odnotowują uważni recenzenci dorobku wymienionego audytora, tym, co nader wyraziście stygmatyzuje treści sekcji *in iure* w wyrokach c. Burke, jest podkreślanie znaczenia osobocentrycznie zorientowanej klauzuli

⁵ PASTWA, *Dobro małżonków*, s. 389-393.

⁶ C. BURKE, *L'oggetto del consenso matrimoniale. Un'analisi personalistica*, Giappichelli, Torino 1997.

kan. 1057 § 2: *sese mutuo tradunt et accipiunt*⁷. Toteż może być pewnym zaskoczeniem, że konsekwentne uwypuklanie przez C. Burke'a wagi przytoczonych słów kanonu o zgodzie małżeńskiej, a także myśl personalistyczna, szeroko eksponowana w argumentacji prawnej wyroków, prowadzi irlandzkiego sędziego do potwierdzenia tradycyjnego sposobu określenia *essentialia* w małżeństwie, a mianowicie ściśle w granicach *tria bona Augustini*.

Badanie, pod kątem identyfikacji tytułowego „elementu *ad validitatem*”, wzorcowego orzeczenia c. Burke z 26 listopada 1992 r. (*ob incapacitatem psychicam assumendi onera coniugalia essentialia ex parte viri conventi – affirmative*) i innych wyroków wymienionego audytora Roty Rzymskiej – nie pozostawia wątpliwości. Ponens wkłada wiele trudu (o czym świadczy choćby imponująca liczba stron motywów *in iure* w prezentowanych na początku wyrokach), by potwierdzić pełną kompatybilność schematu dóbr św. Augustyna z substancją – nowo skodyfikowanego – małżeństwa kanonicznego. W ocenie C. Burke'a, w obszarze *essentialia matrimonii*, także po 1983 r., nie ma miejsca⁸ na autonomiczny „element” dobra małżonków⁹.

⁷ Zob. W. GÓRALSKI, *Przedmiot kanonicznej zgody małżeńskiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 34 (2001) [tom dedykowany profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu], s. 173-183; por. także K. LÜDICKE, *Matrimonial Consent in Light of a Personalist Concept of Marriage: On the Council's New Way of Thinking about Marriage*, „Studia Canonica” 34 (1999), s. 492.

⁸ Co warto zauważyć, podobne radykalne i dość nieszczęśliwe wypowiedzi C. Burke'a z końca lat 80. XX w., w rodzaju: *Gaudium et spes* „nigdzie nie mówi, że małżeństwo jest skierowane ku dobru małżonków” [*The „Bonum Coniugum” and the „Bonum Prolis”: Ends or Properties of a Marriage?*, „The Jurist” 49 (1989), s. 704], przyczyniły się do tego, że do kanonisty przylgnęła – wolno stwierdzić (biorąc pod uwagę całość jego dorobku): niesprawiedliwie – „etykieta” (ultra)konserwatysty: „Msgr. Burke is an example of regressive or „reductionist” thinking that, contrary to the mind of the council, attempts to return to the narrow juridical view of marriage embodied in the 1917 code”. E.G. PFNAUSCH, *The Good of the Spouses in Rotal Jurisprudence: New Horizons?*, „The Jurist” 56 (1996), s. 546, przyp. 44; por. A. MENDONÇA, *Consensual Incapacity for Marriage*, „The Jurist” 54 (1994), s. 510, 522; TEŹNE, *Recent Trends in Rota Jurisprudence*, „Studia Canonica” 28 (1994), s. 198; J.A. DEWHIRST, „*Consortium vitae*”, „*Bonum Coniugum*”, and their Relation to Simulation: a Continuing Challenge to Modern Jurisprudence”, „The Jurist” 55 (1995), s. 805; R. TORFS, *Cormac Burke's Vision of Marriage*, „Canon Law Society of Australia & New Zealand” 1995, Autumn, s. 25-35.

⁹ Ponens kategorycznie stawia tezę, że miarą tego, co należy z natury rzeczy (istotowo) do prawobowiązków małżeńskich, są wyłącznie trzy dobra augustiańskie. Innymi słowy, z prawnego punktu widzenia „dobro małżonków” nie rodzi żadnych innych istotnych praw i obowiązków. Dec. z 26 XI 1992 r. c. Burke, RRD 84 (1992), s. 584, nr 15.

Owszem, docenić trzeba konsekwencję i wierność przyjętym założeniom epistemologiczno-metodologicznym (z mocnym przywiązaniem do tradycji kanonistycznej), cokolwiek by powiedzieć – wytrawnego znawcy prawa małżeńskiego. Świadczą o tym: po pierwsze, oryginalna i twórcza penetracja źródeł biblijnych *de matrimonio*¹⁰; po wtóre, częste powoływanie się na personalistyczną wizję małżeństwa św. Jana Pawła II (z eksponowaniem relewantnej prawnie idei tego papieża, wyrażonej formułą „realizm personalistyczny”)¹¹; po trzecie, wspomniane wcześniej akcentowanie doniosłości formuły kan. 1057 § 2: *sese mutuo tradunt et accipiunt*. Wszelako, „personalizm małżeński” irlandzkiego kanonisty – i tu wiele racji mają Augustine Mendonça, Klaus Lüdicke czy Norbert Lüdecke¹² – pozostawia wiele do życzenia. O ile dyskurs redaktora badanych wyroków jest z założenia skoncentrowany wokół tradycyjnej osi problemowej: *ordo procreationis – ordo caritatis*¹³, o tyle łatwo stwierdzić fakt nader zachowawczego skrócenia tej drugiej perspektywy.

W rezultacie, głównym wyznacznikiem postawy ideowej C. Burke’a w wyroku „wzorcowym” z 1992 r. (a także w zidentyfikowanym w miarę precyzyjnie kierunku orzecznictwem sygnowanym jego nazwiskiem) jawi się tradycyjny sposób określenia *essentialia in matrimonio* – wokół trzech dóbr św. Augustyna, w autorskim ujęciu „personalistycznym”. Ważniejsze kroki argumentacji ponensa są następujące: najpierw, powtarzany wielokrotnie dezyderat respektowania – w imię czystości metodologicznej – wytyczonych przez tradycję kanonistyczną granic w obrębie schematu Tomaszowego: istota małżeństwa – istotny element/istotny przymiot – cel. Następnie, implikowany tym podejściem, kategoryczny sąd: *bonum coniugum* jako cel małżeństwa nie może być jednym z istotnych przymiotów lub istotnych elementów tego związku. Finalnie zaś – mając przed oczami już tylko schemat *tria bona augustiniana* – C. Burke pyta: czy *bonum coniugum* może stanowić źródło specyficznych (autono-

¹⁰ Zob. przykładowo dec. z 26 III 1998 r. c. Burke, RRD 90 (1998), s. 270-272, nr 21-25.

¹¹ Por. tamże, s. 276, nr 35.

¹² Zwłaszcza niemieccy kanoniści formułują pod adresem C. Burke’a poważny zarzut konserwowania dawnej teorii *finis matrimonii*. K. LÜDICKE, *Rez. Burke, Cormac, L'oggetto del consenso matrimoniale*, „De Processibus Matrimonialibus” 6 (1999), s. 264-270; N. LÜDECKE, *Der Abschluss des „bonum coniugum”*. *Ein Ehenichtigkeitsgrund mit Startschwierigkeiten*, „De Processibus Matrimonialibus” 2 (1995), s. 157-158.

¹³ PASTWA, *Dobro małżonków*, s. 40-54.

micznych) praw i obowiązków? Jak łatwo się domyślić – roztrząsanie tej kluczowej kwestii przynosi odpowiedź jednoznacznie negatywną¹⁴. W uzasadnieniu swego stanowiska ponens posiłkuje się przede wszystkim argumentem o niepokonalnych trudnościach w aplikowaniu tytułu prawnego symulacji (*exclusio boni coniugum*). Jeśli nawet zaryzykować stwierdzenie – czytamy w sekcji *in iure* wyroku „wzorcowego” (1992 r.) – o możliwości wystąpienia wykluczenia dobra małżonków, które podobnie jak *exclusio boni prolis* miałyby skutkować nieważnością małżeństwa, to z tego jeszcze nie wynika, że taka „teoretyczna” hipoteza mogłaby się odnosić do czegoś substancjalnego, co nie byłoby już obecne w *tria bona matrimonii*. Dlatego też, zdaniem ponensa, prośba o stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu wykluczenia *bonum coniugum* powinna być raczej profilowana w kierunku klasycznych tytułów symulacji – całkowitej lub częściowej¹⁵.

W niektórych sentencjach C. Burke zdaje się deklarować otwartość na *novum* pokodeksowych rozwiązań. Np. w orzeczeniu z 26 marca 1998 r. odnotowuje, że tak jak doktryna i orzecznictwo jednomyślnie uznały zwrot „istotny element małżeństwa” za obejmujący tradycyjne „prawo do aktu małżeńskiego” (*bonum prolis* w schemacie Augustyńskim), tak też do doktryny prawniczej i teologicznej oraz judykatury rotalnej należy ewentualne wyodrębnienie nowego (autonomicznego) substancjalnego *ius*, którego nie obejmowałyby *tria bona augustiniana*¹⁶.

A że w praktyce na deklaracjach się skończyło, najlepiej świadczy fakt, iż na krótko przed zakończeniem swej pracy w Rocie Rzymskiej, w decyzji z 16 kwietnia 1998 r., kanonista bynajmniej nie zamierza wyjść poza idee wyroku „wzorcowego” z 1992 r., skoro wyjmuje zeń wcześniej przywołany charakterystyczny cytat: „[...] miarą tego, co należy istotowo do praw-obowiązków małżeńskich są wyłącznie trzy dobra augustiańskie. Konsekwentnie, z prawnego punktu widzenia «dobro małżonków» nie rodzi żadnych innych istotnych praw i obowiązków”¹⁷. Za

¹⁴ „Iuridice loquendo, bonum coniugum nulla alia iura-officia parit”. Dec. z 26 XI 1992 r. c. Burke, s. 584, nr 15.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Dec. z 26 III 1998 r. c. Burke, s. 263-264, nr 9.

¹⁷ Dec. z 26 XI 1992 r. c. Burke, s. 584, nr 15; dec. z 16 VII 1998 c. Burke, RRD 90 (1998), s. 556, nr 11. Jakkolwiek omawiany wyrok „wzorcowy” z 1992 r. doczekał się niemało cytowań [i to, co nie jest bez znaczenia, w nowszych orzeczeniach rotalnych: dec. z 29 VII 2005 r. c. Serrano

niezmiennie aktualne stanowisko C. Burke'a należy przeto uznać stwierdzenie, zawarte w sentencji z 26 listopada 1992 r., wyrażające *de facto* brak jakiegokolwiek możliwości identyfikowania *in casu* autonomicznego elementu „dobra małżonków”: „[...] dobra Augustyńskie stanowią podstawową strukturę, na której można budować *bonum coniugum*”¹⁸. Do takiego wniosku uprawnia dodatkowo okoliczność, że C. Burke w artykule opublikowanym w „The Jurist”, niemal po upływie dekady od zakończenia aktywności sędziowskiej w trybunale Roty Rzymskiej, podtrzymuje w całej rozciągłości swe autorskie stanowisko¹⁹.

2. Raffaello Fughini – sędzia i dziekan Roty Rzymskiej (1984-1999-2004)

Idea:	Istotny element dobra małżonków w <i>bonum fidei</i>
Wyrok wzorcowy:	RRD coram Fughini z 23 X 1991 r. (<i>Romana</i>)
Linia orzecznicza:	RRD coram Fughini z 14 X 1992 r. (<i>Vindobonen</i>) RRD coram Fughini z 14 XII 1994 r. (<i>Bauzanen–Brixinen</i>)

Ruiz, RRD 97 (2005), s. 476-477, nr 3; dec. z 18 VI 2012 r. c. Todisco, Prot. N. 18.923, nr 12; decr. z 10 III 2011 r. c. Arellano Cedillo, Prot. N. 20.706, nr 6; dec. z 21 III 2013 r. c. Caberletti, Prot. N. 19.862, nr 10], to trudno znaleźć sędziów Roty Rzymskiej podzielających w całej rozciągłości ten ostatni pogląd. Wyjątkiem jest Giuseppe Sciacca, który argumentację *in iure* decyzji z 2009 r. zamyka następująco: „Ad sic dictum bonum coniugum quod spectat – circa quippe quod actor noster, ausu temerario, tenet se et conventam iuridice errasse – paucis dicendum est – ne periclitetur in vanas, academicas, disutiles immo damnosas elucubrationes – id simpliciter complecti bona quae augustiniana’ nuncupantur, et ab eisdem effici, videlicet bona fidei et indissolubilitatis, prouti elementa matrimonio essentialia, necnon acceptationem generationis prolis, veluti finis cui matrimonium ordinatur, efficiendae per copulam humano positam modo, et prolis educationem. Commutatis verbis, huiusmodi complexus bonorum secumfert, logice, bonum coniugum, de quo edicitur in can. 1055 § 1, quod dein adstringi potest ac debet ad obligationes matrimoniales essentialia, quae sinunt ut instauretur inter coniuges perpetua communio totius vitae, per mutuum traditionem, ex utriusque parte, suipsius, ad unam efficiendam carnem. «Mensura iuridica eorum (nempe bonorum) quae ad huiusmodi iura-officia (seu boni coniugum) essentialiter pertinent, in solis tribus bonis augustinianis est reponenda. Iuridice loquendo, bonum coniugum nulla alia iura-officia parit». Ita, claro sermone, RPD Burke, in una diei 26 nov. 1992 (SRRD, v. LXXXIV, p. 584, n. 15)”. Dec. z 18 XII 2009 r. c. Sciacca, Prot. N. 20.607, nr 9-10.

¹⁸ „Possumus ergo exinde concludere quod bona augustiniana, quae matrimonium modo fundamentaliter insiunt, basicam quoque structuram praebent super quam bonum coniugum aedificari potest”. Dec. z 26 XI 1992 r. c. Burke, s. 583, nr 13.

¹⁹ C. BURKE, *Challenges to Matrimonial Jurisprudence Posed by the 1983 Code*, „The Jurist” 41 (2007), s. 445-448.

RRD coram Fughini z 24 V 1995 r. (*Forolivien-Brittinorien*)

RRD coram Defilippi z 27 VII 1994 r. (*Romana*)

RRD coram Turnaturi z 18 IV 1996 r. (*Florentina*)

Dwadzieścia lat pracy Raffaella Funghiniego w Rocie Rzymskiej, najpierw w charakterze sędziego audytora, a następnie dziekana trybunału apostołskiego, złożyło się na w pełni zasłużoną opinię o włoskim kanonie jako cenionym ekspercie w dziedzinie prawa małżeńskiego, materialnego i procesowego. Jedną z niekwestionowanych jego zasług jest udana próba sędziowskiej autoryzacji – personalistycznej w swej istocie – głównych założeń kierunku w orzecznictwie rotalnym²⁰, wykazującego różnicę konceptualną między *unitas* (istotny przymiot małżeństwa) i *bonum fidei* (istotny element małżeństwa). Chodzi o linię orzeczniczą zapoczątkowaną wyrokiem c. De Jorio z 30 października 1963 r.²¹ i kontynuowaną w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., związaną z nazwiskiem dziekana Roty Rzymskiej Artura De Jorio²².

²⁰ W doktrynie kanonistycznej tej roli już wcześniej podjął się Urbano Navarrete nader zasłużony w dziele personalistycznej reinterpretacji schematu dóbr św. Augustyna. Zob. U. NAVARRETE, *De iure ad vitae communionem: observationes ad novum schema canonis 1086 § 2*, „Periodica” 66 (1977), s. 249-270. TENŽE, *I beni del matrimonio: elementi e proprietà essenziali*, w: *La nuova legislazione matrimoniale canonica. Il consenso: elementi essenziali, difetti, vizi*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1986, s. 89-100.

²¹ Dec. z 30 X 1963 r. c. De Jorio, RRD 45 (1963), s. 716-725. Na temat zainicjowanego tą sentencją kierunku w orzecznictwie: S. VILLEGIANTE, *La giurisprudenza sull'esclusione del „bonum fidei”*, w: *Coram De Iorio Decano sententiae selectae*, Sacra Romana Rota, Roma 1985, s. 45-49. Owszem, rację ma Antonio Pérez Ramos, gdy stwierdza, że w przedmiotowej materii dwa orzeczenia rotalne c. Jullien z 8 III 1933 r. oraz c. Mattioli z 30 X 1953 r. uprzedzają słynny wyrok Artura De Jorio (i teoretycznie im, zwłaszcza temu ostatniemu, można by przyznać palmę pierwszeństwa). Dec. z 8 III 1933 r. c. Jullien, RRD 25 (1933), s. 122, nr 2; dec. z 30 X 1953 r. c. Mattioli, RRD 45 (1953), s. 641, nr 2; A. PÉREZ RAMOS, *Exclusión de la fidelidad. Una lectura de su reciente derecho sustantivo y procesal*, w: *El matrimonio en España en el año internacional de la familia (Problemática sociológica y jurídica)*, red. C.M. Moreno, Universidad Pontificia Salamanca, Salamanca 1995, s. 158.

²² Zob. A. PAWŁOWSKI, *Il „bonum fidei” nella tradizione canonica e la sua esclusione nella recente giurisprudenza rotale*, Editrice Pontificia Università Gregoriana, Roma 2002, s. 277-279; G. LESZCZYŃSKI, *„Exclusio boni fidei” jako symulacja zgody małżeńskiej (kan. 1101 § 2 KPK)*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2004, s. 123-125; M.R. GARCÍA VILARDELL, *La exclusión de la fidelidad en la doctrina y jurisprudencia canónicas*, Difusión, Madrid 2008, s. 82-98 (2.2.1. *La tesis de De Jorio*).

Taki też jest kontekst włączenia się R. Funghiniego w ówczesną debatę nad schematem św. Augustyna głośnym tekstem pt. *L'esclusione del „bonum fidei”*²³. Podstawową wartością niniejszego opracowania jest podniesienie kwestii niedostatków – prostej (dzięki czemu szybko zdobywającej zwolenników) – argumentacji, że o ile przymiot nierozzerwalności odpowiada *bonum sacramenti*, o tyle przymiotu jedności nie można identyfikować z *bonum fidei*, bo zakwestionowanie jedności *in consensu* może dotyczyć tylko poligamii, a *exclusio boni fidei* rozciąga się ponadto na przypadki cudzołóstwa²⁴. R. Funghini, wytrawny znawca przedmiotu²⁵, dochodzi do wniosku, że choć przywołana argumentacja pod względem logicznym jest bez zarzutu, to kreowanie na jej podstawie dychotomii w „sektorze” Augustyńskiego „dobra wierności” byłoby dalekie od personalistycznego odczytania prawdy *de matrimonio*²⁶. I tu właśnie ujawnia się sedno aktywności sędziowskiej redaktora słynnego orzeczenia z 23 października 1991 r., znajdująca wyraz w konsekwentnym wykazywaniu immanencji w relacji: *unitas – bonum fidei*²⁷. Dość powiedzieć, że tak sformułowane założenie towarzyszyło ponensowi w dyskursie prowadzącym do oryginalnej identyfikacji w obrębie „trzech dóbr Augustyńskich” potencjalnego elementu *bonum coniugum*.

W wymienionym wyroku „wzorcowym” z 23 października 1991 r. (*ob exclusum bonum fidei ex parte mulieris – non constare de matrimonio*

²³ R. FUNGHINI, *L'esclusione del „bonum fidei”*, w: *Diritto matrimoniale canonico*, vol. II: *Il consenso*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2003, s. 279-285 (to samo – w: *La simulazione del consenso matrimoniale canonico*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1990, s. 139-147).

²⁴ Por. NAVARRETE, *De iure ad vitae communionem*, s. 250.

²⁵ Przykładowo, J.M. Serrano Ruiz nazywa R. Funghiniego prawdziwym specjalistą w zakresie omawianej problematyki. J.M. SERRANO RUIZ, *Notas para una revisión del „Bonum fidei” desde la perspectiva personal e interpersonal del matrimonio canónico*, „Angelicum” 75 (1998), s. 161.

²⁶ Por. tamże, 157.

²⁷ Fragment wypowiedzi ponensa w wymienionym wyroku mówi sam za siebie: „[...] il bonum fidei, ossia la reciproca fedeltà, conseguenza diretta dell'unità”. FUNGHINI, *L'esclusione del „bonum fidei”*, s. 282. Na niniejszy *passus* zwraca uwagę m.in. Giordano Caberletti w: dec. z 23 VII 1999 r. c. Caberletti, RRD 91 (1999), s. 582, nr 5. Z kolei Andrzej Pawłowski stanowisko R. Funghiniego ujmuje następująco: „La sua conclusione presenta grande valore [...] per lo sforzo di esprimere la relazione fra «unitas» et «bonum fidei» nel modo meno dialettico, cioè armonizzare l'«unitas» del vincolo monogámico con l'esclusività delle relazioni coniugali”. PAWŁOWSKI, *Il „bonum fidei” nella tradizione canonica*, s. 281-282.

nullitate)²⁸ ponens z dużą konsekwencją, krok po krok odsłania treść typową (!) dobra małżonków – jak to niedawno ujął Paolo Bianchi²⁹, sojusznik ideowy prezentowanego tu rozwiązania problemu *bonum coniugum*, od lat lansujący idę wyroku „wzorcowego”, m.in. w znanej monografii *Quando il matrimonio è nullo?*³⁰ Pisze redaktor analizowanego wyroku: „Intencja niedochowania wierności nie tylko rani i obraża dobro małżonków, lecz także jest przeciwna wspólnocie całego życia. Dzieje się tak nie dlatego, że małżonek w sposób grzeszny korzysta ze swej zdolności seksualnej, ale dlatego, że wyrażając zgodę, nie oddaje w sposób pełny owej *facultas sexualis* drugiej stronie, która ma w tym względzie prawo do wyłączności i absolutnej trwałości. Nie staje się partnerem małżeńskim ten, kto swą intencją pozytywnie ogranicza coś istotnego w oddaniu siebie”³¹. A dalej czytamy: „niewątpliwie wzajemna wierność nie wyczerpuje dobra małżonków, ale wszędzie jest uważana za kamień węgielny małżeństwa; gdzie jej nie ma lub zostaje naruszona – nawet gdy się to tylko podejrzewa – dobro małżonków znajduje się w niebezpieczeństwie i zagrożone jest samo małżeństwo; budowli małżeństwa grozi ruina”³².

Trudno się nie zgodzić, że ów plastyczny obraz solidnej względnie zagrożonej budowli, z sugestywnym porównaniem *fidelitas* do jej kamienia węgielnego, okazuje się pomocny w rozumieniu dobra małżonków – istotnego elementu małżeństwa, którego częścią składową jest *bonum fidei*. Czy jednak rację ma P. Bianchi, który w przywołanej monografii: *Quando il matrimonio è nullo?* wyostrza stanowisko R. Funghiniego, twierdząc, że prawo-obowiązek wierności mógłby być owym elementem *ad validitatem*, do którego dałoby się – jurydycznie – sprowadzić temat *bonum coniugum*?³³

²⁸ Dec. z 23 X 1991 r. c. Funghini, RRD 83 (1991), s. 599-621.

²⁹ P. BIANCHI, *L'interpretazione positivistica del momento costitutivo del matrimonio*, „Periodica” 101 (2012), s. 474-475, przyp. 21.

³⁰ TENŽE, *Quando il matrimonio è nullo? Guida ai motivi di nullità matrimoniale per pastori, consueti e fedeli*, Ancora, Milano 1998, s. 118-135; por. TENŽE, *Il Pastore d'anime e la nullità di matrimonio*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 7 (1994), s. 118-133 (rozdział 7. pt. *L'esclusione della fedeltà*).

³¹ Dec. z 23 X 1991 r. c. Funghini, s. 604, nr 5.

³² Tamże, s. 605, nr 6.

³³ BIANCHI, *L'interpretazione positivistica*, s. 475, przyp. 21.

Potwierdzenie tak sformułowanej (hipo)tezy – trzeba to jasno zaznaczyć – mogłaby przynieść jedynie (!) utrwalona linia orzecznicza apostołskiego trybunału. Dlatego w identyfikowaniu potencjalnego kierunku w orzecznictwie – a tu aspirują, jak sygnalizowano we wstępnym zestawieniu, wyroki c. Funghini, c. Defilippi, c. Turnaturi – należało, owszem, w miarę precyzyjnie ustalić obecność w orzeczeniach wydanych po 1991 r., oryginalnej myśli sytuującej istotny element dobra małżonków w *bonum fidei* – i to z założeniem pełnej kompatybilności schematu *tria bona*. Jednak to nie wszystko. Weryfikacji domagała się także kwestia występowania (bądź nie) podstawowych atrybutów linii orzeczniczej: stałości i powszechności³⁴.

Otóż, w 1994 r. pałeczkę kontynuatora linii ideowej przejął – jak się okazało: na krótko – Giovanni Battista Defilippi. Ten znany sędzia rotalny, w nawiązaniu do cytowanych słów wyroku c. Funghini, newralgiczną merytorycznie myśl *de bono coniugum* formułuje następująco: „Co zaś odnosi się do wykluczenia *bonum fidei*, należy zwrócić uwagę, że tego rodzaju symulacja ma miejsce nie tylko wtedy, gdy wyklucza się istotny przymiot «jedności» zgodnie ze wskazaniem kanonów 1056 i 1101 § 2 KPK, lecz także wtedy, gdy wyklucza się «istotny element małżeństwa», który odnosi się do «dobra małżonków» [sic! – A.P.] przynajmniej w aspekcie seksualności – stosownie do przepisów kanonów 1055 § 1 oraz 1101 § 2 KPK”³⁵.

³⁴ Pod pojęciem linii (kierunku) jurysprudencki rotalny należy rozumieć dotyczące określonej materii prawnej orzecznictwo: stałe (w czasie) i powszechne (wśród różnych audytorów). Por. G. ERLEBACH, *Problem wymiaru antropologicznego i prawnego w rozumieniu zgody małżeńskiej*, „Ius Matrimoniale” 4 (1999), s. 23, przyp. 33.

³⁵ Szerszy kontekst wypowiedzi ponensa – z powołaniem się *explicite* na stanowisko R. Funghiniego i P. Bianchiego – przedstawia się następująco: „Quod attinet ad «exclusionem boni fidei», animadvertendum est huiusmodi simulationem haberi non solummodo quando excluditur proprietas essentialis «unitatis», ad normam cann. 1056 et 1101, § 2 CIC, sed etiam quando excluditur «matrimonii aliquod elementum essentialis», quod ad «bonum coniugum» refertur, saltem sub respectu sexualitatis, ad normam cann. 1055, § 1 et 1101, § 2 CIC. Aliis verbis: exclusio boni fidei habetur non solummodo quando quis tertiae personae concedere intendit ius ad actus specificiter conjugales, sed etiam quando quis excludit traditionem huiusmodi iuris tamquam exclusivi proprio coniugi, sibi ideo reservans ius sese carnaliter commiscendi cum aliis personis (cf. Coram Funghini, decisio diei 23 octobris 1991, R.R.Dec., vol. LXXXIII, pp. 600ss.; P. Bianchi, L'esclusione della fedeltà, in Quaderni di Diritto Ecclesiale, 1994, I, pp. 118ss.)”. Dec. z 27 VII 1994 r. c. Defilippi, RRD 86 (1994), s. 415, nr 6.

Ale, co ciekawe, już w następnych wyrokach *ob exclusum bonum fidei*, które zredagował G.B. Defilippi, znika o *passus* jednoznacznie sytuujący istotny element dobra małżonków w „sektorze” *bonum fidei*. Ten sam ponens w wyrokach z 1 grudnia 1995 r.³⁶ i 5 marca 1996 r.³⁷ daje niedwuznacznie do zrozumienia, że skłania się ku przypisaniu elementowi *bonum coniugum* autonomii w strukturze prawnej małżeństwa, a mianowicie ku lokowaniu owego elementu poza klasyczną triadą *bona matrimonii*. Podobnie wyrok c. Turnaturi z 18 kwietnia 1996 r., przywołujący cytowany *passus* z wyroku c. Defilippi – stanowi w orzecznictwie Egidia Turnaturiego zdarzenie raczej jednostkowe i epizodyczne³⁸. Z czasem bowiem wyrokach c. Funghini, c. Defilippi, c. Turnaturi dotyczących tytułu wykluczenia dobra wierności, ginie ślad po oryginalnej myśli *de bono coniugum*³⁹.

Dziś już tylko P. Bianchi skłonny jest identyfikować się z niniejszą propozycją ideową. Daje temu wyraz we wspomnianym artykule z 2012 r., w którym akcentuje doniosłość orzeczeń c. Fungini z 23 października 1991 r. i c. Defilippi z 27 lipca 1994 r.

³⁶ Dec. z 1 XII 1995 r. c. Defilippi, RRD 87 (1995), s. 646, nr 7.

³⁷ Dec. z 5 III 1996 r. c. Defilippi, RRD 88 (1996), s. 187-188, nr 7.

³⁸ Tu konieczne jest słowo wyjaśnienia. Redaktor orzeczenia z 18 IV 1996 r. cytuje zarówno wyrok „wzorcowy” R. Funghiniego (1991 r.), jak i wymieniony wyrok z 1994 r. G.B. Defilippiego. Dokładnie taki sam zabieg (czyli bez nowych elementów!) znajdujemy w sentencji *ob exclusum bonum fidei* c. Turnaturi z 20 I 2000 r., [RRD 92 (2000), s. 64-74]. I o ile jeszcze w tej samej płaszczyźnie ideowej – choć tym razem zdecydowanie mniej przekonująco – sytuuje się dec. c. Turnaturi z 18 I 2001 r. [RRD 93 (2001), s. 41-59], o tyle w orzeczeniu z 13 V 2004 r. [RRD 96 (2004), s. 299-315], ten sam ponens już wyraźnie zmienia „front”: opowiada się za autonomią (!) elementu *bonum coniugum*. Nie tylko przytacza słynne zdanie z prac Komisji, odnotowane na łamach „Communications”: „Ordinatio enim matrimonii ad bonum coniugum est revera elementum essenziale foederis matrimonialis” [„Communications” 15 (1983), s. 221], lecz przede wszystkim podpisuje się pod decyzją turnusu rotalnego: *constare de matrimonii nullitate, in casu, ex capite exclusionis boni coniugum ex parte conventae*.

³⁹ Gwoli pełnej informacji, ostatnim sędzią rotalnym, który (jedorazowo!) sięgnął po głośną frazę G.B. Defilippiego, był Giuseppe Sciacca. Dec. z 27 IV 2001 r. c. Sciacca, RRD 93 (2001), s. 287-288, nr 7-8.

II. Dobro małżonków w konfiguracjach „autonomicznych”

1. Antoni Stankiewicz – sędzia i dziekan Roty Rzymskiej (1978-2004-2012)

Idea:	Istotny element dobra małżonków w odnowionej formule <i>mutuum adiutorium</i>
Wyrok wzorcowy:	RRD coram Stankiewicz z 23 VI 1988 r. (<i>Medellen</i>)
Linia orzecznicza:	RRD coram Stankiewicz z 16 XII 1982 r. (<i>Romana</i>) RRD coram Di Felice z 19 VI 1984 r. (<i>Theatina</i>) RRD coram Stankiewicz z 20 IV 1989 r. (<i>Caracen</i>) RRD coram Stankiewicz z 21 VI 1990 r. (<i>Goana et Damanen</i>) RRD coram Stankiewicz z 24 X 1991 r. (<i>Florentina</i>) RRD coram Huber z 20 X 1995 r. (<i>Friburgen</i>) RRD coram Huber z 3 VII 1996 r. (<i>Taurinen</i>) RRD coram Stankiewicz z 26 II 1999 r. (<i>Ern Akulam–Angam Alien</i>) RRD coram Alwan z 28 V 1999 r. (<i>Tarnovien</i>) RRD coram Stankiewicz z 23 III 2000 r. (<i>Sancti Iacobi in Chile</i>) RRD coram Boccafola z 13 VII 2000 r. (<i>Kielcen</i>) RRD coram Ciani z 12 XII 2001 r. (<i>Salernitana–Campanien–Acernen</i>) RRD coram Stankiewicz z 27 II 2003 r. (<i>Bogoten</i>)

Antoni Stankiewicz wybitny kanonista o imponującym dorobku naukowym, długoletni sędzia, a dziś emerytowany dziekan Roty Rzymskiej jest redaktorem głośnego wyroku z 23 czerwca 1988 r. (*ob incapacitatem partis conventae assumendi essentialia matrimonii obligationes iuxta can. 1095, n. 3 – affirmative*)⁴⁰. W oparciu o szeroko zakrojone badania⁴¹, w pełni uprawniona jawi się teza, że to właśnie temu wyrokowi należy przypisywać autorstwo rzeczywistego pokodeksowego „przełomu” orzeczniczego: konstruktywnego zaprezentowania po raz pierwszy autonomii elementu *bonum coniugum*. Owszem, gwoli precyzyjnego przekazu (jeśli np. odnieść się do rozmaitych opinii w literaturze przedmiotu),

⁴⁰ Dec. z 23 VI 1988 r. c. Stankiewicz, RRD 80 (1988), s. 415-426.

⁴¹ Zob. PASTWA, *Dobro małżonków*, s. 225-290.

wypada odnotować, że o palmę pierwszeństwa ubiegają się redaktorzy innych słynnych, bliskich ideowo orzeczeń: c. Pinto z 27 maja 1983 r.⁴², c. Di Felice z 19 czerwca 1984 r.⁴³ czy c. Pompedda z 11 kwietnia 1988 r.⁴⁴

Są co najmniej dwa powody, które przesądzą o tym, że właśnie A. Stankiewiczowi należy się miano wiodącego prym w tak doborowym gronie sędziów-personalistów. Po pierwsze, orzeczenie c. Stankiewicz z 1988 r. nie ogranicza się do prostego komunikatu, ale z kunsztem godnym mistrza personalizmu przekonująco uzasadnia (!) – owszem, nienową już wtedy – tezę, że istotne obowiązki małżeńskie wynikają z trzech tradycyjnych *bona matrimonii* oraz z *bonum coniugum*. Po wtóre, żaden inny redaktor wyroków rotalnych, szczególnie tych wydanych w dekadzie lat 80. XX w., nie podbudowuje rzeczony tezy dyskursem *par excellence* osobocentrycznym (wynikającym z założeń antropologii integralnej). Chodzi o argumentację, konsekwentnie nawiązującą do doktrynalnych przesłanek, jakie płyną z nauki Jana Pawła II – z paradygmatem strukturalnej zasady małżeństwa, czyli miłości małżeńskiej⁴⁵.

Jednym słowem, mocną stroną refleksowania przez ponensa w wyroku „wzorcowym” (1988 r.) kwestii obecności elementu *bonum coniugum* w substancji małżeństwa jest przyjęta metodologia, a mianowicie zakotwiczenie oryginalnych idei orzeczniczych w personalistycznej koncepcji małżeństwa. Świadczy o tym już samo jasne zakreślenie w sekcji *in iure* wyroku punktu wyjścia konstruowania autorskiego stanowiska – wokół mocnych i weryfikowalnych przesłanek, wypracowanych w głośnym studium problematyki pt. *Rilevanza canonica della comunione coniugale* z 1987 r.⁴⁶ Dwie spośród owych przesłanek wyjściowych zasługują na szczególną uwagę: z jednej strony, wykazanie przynajmniej częściowego fiaska koncepcji forsujących bezpośredni (autonomiczny) walor prawny miłości małżeńskiej, z drugiej strony, pozytywny wykład prawdy o przedmiocie zgody małżeńskiej wedle paradygmatu etycznej zasady

⁴² Dec. z 27 V 1983 r. c. Pinto, „Monitor Ecclesiasticus” 110 (1985), s. 328-338.

⁴³ Dec. z 19 VI 1984 r. c. Di Felice, RRD 76 (1984), s. 346-356.

⁴⁴ Dec. z 11 IV 1988 r. c. Pompedda, RRD 80 (1988), s. 198-210.

⁴⁵ Zob. A. PASTWA, *Prawne znaczenie miłości małżeńskiej*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1999.

⁴⁶ A. STANKIEWICZ, *Rilevanza canonica della comunione coniugale*, w: *Vaticano II: bilancio e prospettive. Venticinque anni dopo (1962-1987)*, vol. I, red. R. Latourelle, P. Adnès, wyd. 2, Cittadella Editrice, Assisi 1988, s. 771-783.

miłości (*elementum amoris = elementum communionis vitae = elementum boni coniugum*)⁴⁷. Metodyczna przejrzystość tak „zaprogramowanych” naukowych, a potem sędziowskich dociekań pozwoliła A. Stankiewiczowi w dalszej odsłonie: po pierwsze, wiarygodnie sfalsyfikować poglądy tych sędziów rotalnych, którzy w *ius ad vitae communionem* chcieli widzieć ogół praw-obowiązków małżeńskich, po wtóre, skupić się na prawnokanonicznej identyfikacji elementu specyficznego⁴⁸.

Idea, że istotny element dobra małżonków sytuuje się w odnowionej formule *mutuum adiutorium*⁴⁹ – jest w wyroku „wzorcowym” rezultatem pieczołowicie kreowanej antropologii prawnej małżeństwa, wedle paradygmatu miłości *caritas* i określonej przezeń małżeńskiej logiki „daru”⁵⁰. Posiłkując się frazą z sentencji rotalnej z 1986 r., zredagowanej przez José Miguela Pinta Gómeza, A. Stankiewicz podkreśla, że bez przyjęcia obowiązków, które wnosi dobro małżonków, niemożliwa jest, przynajmniej moralnie, „intymna jedność (*coniunctio*) osób i dzieł”⁵¹, jaką winni

⁴⁷ Tu A. Stankiewicz stoi wyraźnie na stanowisku realizmu prawnego, którego podstawy ideowe szkoły pampeluńskiej (o czym najlepiej świadczy fakt stosunkowo częstej obecności w sentencjach c. Stankiewicz myśli jej założyciela Javiera Hervady): „Il realismo giuridico [...] trova una spiegazione del luogo dell'amore consona con la rilevanza essenziale del diritto nel nucleo della realtà matrimoniale. Lungi da trovare un conflitto tra amore e diritto, propone un'integrazione fondata nella concezione secondo la quale l'amore è un possibile oggetto del diritto: un amore oggettivamente «dovuto»”. F. PUIG, *Realismo giuridico e dottrina canonistica contemporanea sull'essenza del matrimonio*, „Ius Ecclesiae” 16 (2004), s. 443; por. też C.J. ERRÁZURIZ MACKENNA, *Essenza del matrimonio e sistema giuridico matrimoniale*, „Apollinaris” 75 (2002), s. 597-609.

⁴⁸ STANKIEWICZ, *Rilevanza canonica della comunione coniugale*, s. 778.

⁴⁹ Dec. z 23 VI 1988 r. c. Stankiewicz, s. 417, nr 5.

⁵⁰ Ponens, podejmując kwestię wykładni przepisów kan. 1095 n. 1-3, posiłkuje się regułami antropologii prawnej małżeństwa, wytyczonymi w słynnym przemówieniu Jana Pawła II do Roty Rzymskiej z 1987 r. Odwoływanie się do wzorcowej *caritas* małżeńskiej, bynajmniej nie oznacza włączenia do sędziowskiego dyskursu idealistycznej „nadbudowy” (by np. dać wyraz swemu przywiązaniu do szeroko pojętej idei małżeńskiego personalizmu). Wręcz przeciwnie, wizja ta charakteryzuje się zdrowym realizmem w rozumieniu wolności osoby ludzkiej, usytuowanej pomiędzy granicami i uwarunkowaniami natury ludzkiej, obciążonej grzechem, a pomocą zawsze wystarczającej łaski Bożej. W takiej optyce, właściwej antropologii chrześcijańskiej, mieści się także świadomość konieczności ofiary, akceptowania żalu i walki jako rzeczywistości niezbędnych do pozostawania wiernym własnym obowiązkom”. IOANNES PAULUS PP. II, *Allocutio ad Rotae Romanae Auditores coram admissos* (5.02.1987), AAS 79 (1987), s. 1457, nr 7; dec. z 23 VI 1988 r. c. Stankiewicz, s. 416-417, nr 4.

⁵¹ SACROSANCTUM CONCILIIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis Gaudium et spes* (7.12.1965), AAS 58 (1966), s. 1025-1115; tekst polski

tworzyć małżonkowie obopólnym świadczeniem pomocy i służeniem sobie nawzajem. I tak samo niemożliwa jest wspólnota (*communio seu consortium*) życia małżeńskiego, która istotowo identyfikuje małżeństwo⁵².

Trudno przeoczyć, że wymienione dwa bliskoznaczne terminy: „obopólna pomoc” (*mutuum adiutorium*) i „służenie sobie nawzajem” (*mutuum servitium*) o oczywistych konotacjach biblijnych⁵³, zajmują w prawnej argumentacji wyroku „wzorcowym” c. Stankiewicz miejsce nader eksponowane. Jak wolno sądzić, redaktor wyroku rozmyślnie wybija je na czoło motywów *in iure*, czyniąc to w takim, a nie innym kontekście przedmiotowym – a przypominajmy, rzecz dotyczy praw i obowiązków małżeńskich dedukowanych nie z trzech tradycyjnych *bona matrimonii*, lecz wywodzonych z samego dobra małżonków (*bonum co-*

w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606, nr 48.

⁵² „Bonum coniugum complectitur obligations illas sine quibus est saltem moraliter impossibilis intima personarum atque operum coniunctio, qua coniuges adiutorium et servitium mutuo sibi praestant, et ad quam coniugium ex natura sua ordinatur (cf. Const. Gaudium et spes, n. 48). Hac personarum operumque integratione graviter deficiente, impossibilis fit vitae communio seu consortium vitae coniugalis in quo matrimonium essentialiter consistit (cf. can. 1055, § 1)”. Dec. z 30 V 1986 r. c. Pinto, „Monitor Ecclesiasticus” 113 (1986), s. 390, nr 4; dec. z 23 VI 1988 r. c. Stankiewicz, s. 417, nr 5. Warto zaznaczyć, że przytoczony charakterystyczny fragment sentencji José Miguela Pinta Gómeza powraca stosunkowo często w dyskursie zarówno A. Stankiewicza, jak i innych sędziów. Dec. z 20 IV 1989 r. c. Stankiewicz, RRD 81 (1989), s. 283, nr 5; dec. z 22 II 1996 r. c. Stankiewicz, RRD 88 (1996), s. 127, nr 20; dec. z 20 X 1995 r. c. Huber, RRD 87 (1995), s. 580, nr 6; dec. z 17 II 2000 r. c. Boccafolà, RRD 92 (2000), s. 177, nr 5. Należy też odnotować podobieństwo przywołanej frazy z inną znaną (i co najmniej tak samo często cytowaną) frazą z wyroku c. Bruno: „Bonum enim coniugum amplectitur susceptionem et adimpletionem omnium obligationum quae realem reddunt intimam coniunctionem ac integrationem personarum in adiutorio sibi mutuo praestando in ordine spirituali, materiali et sociali ut vera vita coniugalis instauretur ac pacifice et progressive ducatur”. Dec. z 17 V 1996 r. c. Bruno, RRD 88 (1996), s. 390, nr 6. Cf. dec. z 17 II 2000 r. c. Boccafolà, s. 177, nr 5.

⁵³ Rdz 2, 18,24. W adhortacji *Familiaris consortio* papież Jan Paweł II zamieszcza charakterystyczny „komentarz” Tertuliana do biblijnego pojęcia „jedno ciało” (*duo in carne una*), postrzeganego właśnie przez pryzmat *mutuum servitium*: „Cóż za jarzmo dwojga wiernych złączonych w jednej nadziei, jednym dochowaniu wierności, w jednej służbie! Oboje są braćmi i oboje wspólnie służą; nie ma pomiędzy nimi podziału ani co do ciała, ani co do ducha. Owszem, są prawdziwie dwoje w jednym cielem, a gdzie jest jedno ciało, jeden też jest duch”. TERTULIAN, *Ad uxorem*, lib. II, VIII, 7 / CCL 1, 393; IOANNES PAULUS PP. II, *Adhortatio Apostolica ad Episcopos, Sacerdotes et Christifideles totius Ecclesiae Catholicae: de Familiae Christianae muneribus in mundo huius temporis Familiaris consortio* (22.11.1981), AAS 74 (1982), s. 81-191, nr 13.

niugum). Stąd też wielce znaczące (zauważone m.in. przez wytrawnego „recenzenta” omawianego wyroku Maria Francesca Pompeddy⁵⁴) „pierwszoplanowe” świadectwo identyfikowania się ponensa z ustaleniami głośnego orzeczenia c. Di Felice z 1984 r., wyrażone w zdaniu: „Tak oto «okazuje się, że do dobra małżonków należy wzajemna pomoc i usmierzanie pożądlivości», tym samym, znaczenie konstytutywne «dla ustanowienia wspólnoty całego życia ma wzajemna pomoc, czyli inaczej współdziałanie małżonków»»⁵⁵.

Nie tylko „wyrok wzorcowy”, ale i wyraźnie układające się w linię orzeczniczą wyroki A. Stankiewiczza i innych sędziów Roty Rzymskiej stanowią oryginalną propozycję jurydycznego odczytania biblijnej „prawdy początku” – wieńczoną jasnym komunikatem, że pojęcia *una caro* i *mutuum adiutorium* stanowią podstawowy punkt odniesienia w określeniu elementu *bonum coniugum*. A mówiąc wprost, szczytowym momentem argumentacji prawnej są te *passusy* wyliczonych wcześniej orzeczeń c. Stankiewicz, c. Huber, c. Alwan, c. Boccafolo czy c. Ciani⁵⁶, w których ponensi odnoszą się bezpośrednio do terminu „wzajemna pomoc”, ujmowanego w całej jego biblijnej głębi. Właśnie w takim kontekście doktrynalnym zostaje udzielana wiarygodna (!) odpowiedź, dotycząca „zdefiniowania” badanego elementu specyficznego. W „sektorze” *ordinatio ad bonum coniugum* wymienieni sędziowie identyfikują istotne prawo-obowiązek do wzajemnej pomocy – w rozumieniu osobowego dopełniania się oraz interpersonalnej integracji, stanowiących istotę komunii życia i miłości małżonków. W konkretnym projekcie małżeńskim chodzi zatem o taką wzajemną pomoc, która nie wyczerpuje się w dążeniu do doskonałości materialnej małżonków przez zespolenie działań i wzajemnej pomocy sobie okazywanej, lecz obejmuje także wspólne dążenie do doskonałości duchowej, przejawiającej się w międzyosobowej integracji uczuć i woli.

Z pozycji sędziego, czyli przy zastosowaniu kryteriów ściśle jurydycznych, niniejsze wymogi przybierają kształt podwójnej dyspozycji (gotowości woli, zdolności) nupturienta/nupturientów: po pierwsze, do przynajmniej minimalnej integracji psychoafektywnej i psychoseksualnej; po

⁵⁴ Dec. z 14 VII 1997 r. c. Pompedda, RRD 89 (1997), s. 575, nr 10.

⁵⁵ Dec. z 19 VI 1984 r. c. Di Felice, s. 350, nr 6; dec. z 23 VI 1988 r. c. Stankiewicz, s. 417, nr 5.

⁵⁶ Zob. PASTWA, *Dobro małżonków*, s. 258-286.

wtóre, do służenia małżonkowi pomocą, przynajmniej w stopniu minimalnym, zarówno w sferze materialnej, jak i moralno-duchowej.

2. Renzo Civili – sędzia Roty Rzymskiej (1988-2001)

Idea:	Istotny element dobra małżonków w relacji małżeńskiej osób o równej godności i równych prawach małżeńskich
Wyrok wzorcowy:	RRD coram Civili z 8 XI 2000 r. (<i>Bratislaviën. Tyrnaviën</i>)
Linia orzecznicza:	RRD coram Heredia Esteban z 26 II 2013 r. (<i>Miamien</i>) RRD coram Caberletti z 21 III 2013 r. (<i>Sancti Ludovici</i>)

Renzo Civili, znany audytor Roty Rzymskiej słynnym wyrokiem z 2000 r. (*ex defectu matrimonialis consensus ob exclusionem boni coniugum ex parte viri – affirmative*) wieńczył w iście chlubny sposób swą 13-letnią służbę w trybunale apostolskim. Owszem, w dużej mierze to dzięki niemu – symbolicznie – rok przełomu tysiącleci okazał się zarazem rokiem przełomowym w rozwiązaniu ważnej kwestii orzecznictwa kościelnego. Śmiało bowiem można powiedzieć, że dwa głośnie „milenijne” wyroki Roty Rzymskiej: c. Pinto z 9 czerwca⁵⁷ i c. Civili z 8 listopada⁵⁸, wyznaczają cezurę – swoisty punkt zwrotny w globalnym (!) podejściu sędziów Roty Rzymskiej do problemu autonomii elementu *bonum coniugum*⁵⁹.

W obu wyrokach turnusy rotalne, potwierdziły – decyzją: *affirmative* – przyjętą hipotezę „wykluczenia dobra małżonków” (w wyroku c. Pinto – obok potwierdzenia hipotezy „wykluczenia nierozzerwalności”). W ten

⁵⁷ Dec. z 9 VI 2000 r. c. Pinto, RRD 92 (2000), s. 460-468.

⁵⁸ Dec. z 8 XI 2000 r. c. Civili, RRD 92 (2000), s. 609-620.

⁵⁹ Por. A. MENDONÇA, *Recent Developments in Rotal Jurisprudence on Exclusion of the „Bonum Coniugum”*, „The Jurist” 62 (2002), s. 379-380; F.R. AZNAR GIL, *La exclusión del „bonum coniugum”: análisis de la jurisprudencia rotal*, „Estudios Eclesiásticos” 86 (2011), nr 339, s. 840. W tym „momencie” definitywnie straciły aktualność słowa C. Burke’a: „As far as my research has ascertained, not a single rotal case since the 1983 code has been judged on the grounds of the exclusion of the «bonum coniugum»”. C. BURKE, *Progressive Jurisprudential Thinking*, „The Jurist” 58 (1998), s. 460, przyp. 56.

sposób, pierwszy raz w orzecznictwie rotalnym została zaakcentowana *explicite* autonomia rzeczzonego tytułu nieważności małżeństwa.

W jednym i drugim wyroku redaktorzy zadbali, by uwypuklić w duchu *par excellence* personalistycznym (na kanwie magisterium *Vaticanium II* i osobocentrycznych idei Jana Pawła II) prawdę o godności osoby ludzkiej, z nader czytelnym przesłaniem, że radykalne zakwestionowanie osobowej godności współpartnera w momencie wyrażania zgody małżeńskiej ma znaczenie prawne. Wszelako wolno pytać, czy już w argumentacji *in iure* chronologicznie pierwszej sentencji, autorstwa niedawnego dziekana Roty Rzymskiej Pia Vita Pinta, można się dopatrzeć istotnego *novum* w określeniu badanego elementu *ad validitatem*? Nie wchodząc w *meritum* szczegółowych kwestii⁶⁰, odpowiedź brzmi: nie. Owszem, w niniejszej, cokolwiek by powiedzieć, pionierskiej decyzji, ponens uwypukla głębię więzi międzyosobowej nupturientów, a mianowicie zestawia godność każdego małżonka oraz interpersonalną komplementarność z *bonum coniugum*. Nie określa jednak, w jakim sensie oba elementy należą do wymienionego dobra. Nie mówi także, w jaki sposób owo dobro może być wykluczone, czy to *explicite*, czy też *implicite* – wedle wskazanego w wyroku rozróżnienia⁶¹.

Takich zasadniczych braków nie ma już wyrok „wzorcowy” z 8 listopada 2000 r., zredagowany przez R. Civilego, w którym ponens trafnie uchwycił punkt odniesienia w badaniu hipotezy wykluczenia dobra małżonków, a mianowicie kryterium kan. 1135 KPK/83⁶²: nupturient w celu osiągnięcia wyłącznie własnego dobra podważa godność partnera małżeńskiego, odmawiając mu – *in consensu* – jakiegokolwiek prawa współdecydowania i współdziałania „w tym, co dotyczy wspólnoty życia małżeńskiego”.

Ponens osiłą swych wywodów czyni zapis normatywny kan. 1057 § 2 KPK/83 i stawia przy tym odważną (hipo)tezę, że „istotne elementy dobra małżonków” można wyinterpretować z kanonu o zgodzie małżeńskiej. Jego zdaniem, w odnowionej definicji kodeksowej zgoda – określona jako „akt woli, którym mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym

⁶⁰ Zob. PASTWA, *Dobro małżonków*, s. 290-292.

⁶¹ Dec. z 9 VI 2000 r. c. Pinto, s. 465, nr 9-10.

⁶² „Każdemu z małżonków przysługują jednakowe obowiązki i prawa w tym, co dotyczy wspólnoty życia małżeńskiego”.

przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują w celu stworzenia małżeństwa” – jawi się jako rodzaj relacji. Konsekwentnie, adekwatna wykładnia kanonu podpowiada, że w ujmowaniu owej relacji należy uwzględnić trzy elementy⁶³: po pierwsze, same osoby nupturientów (osoba-mężczyzna i osoba-kobieta), po wtóre, ich wzajemne oddanie i przyjęcie, po trzecie, cel tego oddania i przyjęcia, a mianowicie ustanowienie małżeństwa⁶⁴.

Jak łatwo się domyślić, redaktor wyroku „wzorcowego” koncentruje swą uwagę przede wszystkim na owym pierwszym elemencie, posiłkując się nauką papieża-nauczyciela personalizmu. W znakomitym wykładzie antropologii małżeństwa w liście apostolskim *Mulieris dignitatem*⁶⁵, Jan Paweł II wypukla, w jaki sposób osoby: mężczyzna i kobieta, są podmiotami relacji małżeńskiej. W cytowanym w wyroku, 6. numerze *Listu do kobiet* jest mowa o bytowaniu dwóch odrębnych osób we wspólnej naturze ludzkiej: osoby męskiej i osoby żeńskiej. Rzecz jasna, męskiego i żeńskiego „ja” nie identyfikuje się tu jedynie przez pryzmat cech fizycznych. Adekwatne papieskie spojrzenie na mężczyznę i kobietę oddaje w całej rozciągłości obraz ujęcia integralnego (i realistycznego) owych podmiotów. Rzecz dotyczy dwojga osób, które, o ile *ex natura* jedna różni się od drugiej, o tyle właśnie pod względem natury ludzkiej są sobie równe. Komplementarności mężczyzny i kobiety w relacji małżeńskiej nie należy zatem rozumieć tylko w odniesieniu do sfery związanej z rodzeniem potomstwa, lecz globalnie, czyli z uwzględnieniem psychologicznej różnicy płci. Zarówno mężczyzna, jak i kobieta zostali stworzeni na obraz i podobieństwo Boga osobowego. W tym miejscu ponens, spinając kłamrą ów „godnościowy” opis, czyni ważną uwagę: komplementarności (płciowej) partnerów małżeńskich nie należy rozumieć w taki sposób, że jedna osoba jest w małżeństwie dopełnieniem drugiej. „Każda osoba w swej istocie – właśnie z racji bycia osobą – jest już doskonała

⁶³ Na co warto zwrócić uwagę – jakkolwiek ponens ma przed oczyma stwierdzenie Komisji Odnowy Kodeksu Prawa Kanonicznego: „Locutio ad bonum coniugum manere debet. Ordinatio enim matrimonii ad bonum coniugum est revera elementum essenziale foederis matrimonialis” [„Communicationes” 15 (1983), s. 221], to i tak preferuje użycie liczby mnogiej terminu „element” (*elementa essentialia boni coniugum*), a nie na przykład użycie terminu „aspekt”. Dec. Z 8 XI 2000 r. c. Civili, s. 611-612, nr 4.

⁶⁴ Dec. z 8 XI 2000 c. Civili, s. 612, nr 4.

⁶⁵ IOANNES PAULUS PP. II, Epistula apostolica de dignitate ac vocatione mulieris Anno Mariali ver-tente *Mulieris dignitatem* (15.08.1988), AAS 80 (1988), s. 1653-1729, nr 6-8.

i dlatego nie wymaga drugiej osoby do własnej doskonałości osobowej”⁶⁶.

W orzeczeniu „wzorcowym” wykazano, że nie została w ogóle związana komunijna relacja międzyosobowa, oparta na jednakowej godności małżonków. Jeśli zaś czegoś zabrakło w argumentacji prawnej wyroku, to jednoznacznego – zgodnego z treścią kan. 1135 – zakreslenia ram przedmiotowych wykluczenia: *ea quae pertinent ad consortium vitae coniugalis*; czyli – zaakcentowania, zwłaszcza w poincie końcowej sekcji *in iure*, że ową jednakową godnością osobową i równość praw małżeńskich odnosi się nie tyle do ogólnych praw (podstawowych) człowieka, ile do tego, co dotyczy wspólnoty życia małżeńskiego.

W ślad za wyrokiem c. Civili z 8 listopada 2000 r. pojawiły się wyroki rotalne – jak wolno sądzić zapowiedź trwałej linii orzeczniczej – w których znakiem rozpoznawczym jest zaakcentowanie relewancji radykalnego wykluczenia drugiego jako małżonka, a to skutek zakwestionowania jego godności i równości – atrybutów należnych każdej osobie ludzkiej. Otóż cechą wspólną orzeczeń c. Civili z 2000 r. oraz c. Heredia Esteban z 26 lutego 2013 r.⁶⁷ i c. Caberletti z 21 marca 2013 r.⁶⁸ – oprócz tego, że we wszystkich tych sentencjach przyjęto tytuł *exclusio boni coniugum* – są szczegółowe ustalenia eksponujące walor jurydyczny godności osoby jako małżonka w aspekcie równości praw małżeńskich.

Wyświetlenie założeń ideowych twórców niniejszej linii orzeczniczej potwierdziło, że ten w oryginalny sposób ujmowany element dobra małżonków: z jednej strony transcenduje kompleks praw i obowiązków wywodzących się z *tria bona matrimonii*, z drugiej strony, mając za podstawę „komunijność” osobowej relacji małżeńskiej – podobnie jak analogiczny „element” z orzeczenia „wzorcowego” c. Stankiewicz (1988 r.) – wykazuje wyraźne cechy odrębności od „zdefiniowanego” wcześniej w orzecznictwie Roty Rzymskiej, elementu wzajemnej pomocy w znaczeniu biblijnym.

⁶⁶ Dec. z 8 XI 2000 r. c. Civili, s. 612, nr 4.

⁶⁷ Dec. z 26 II 2013 r. c. Heredia Esteban, Prot. N. 20.182.

⁶⁸ Dec. z 21 III 2013 r. c. Caberletti, Prot. N. 19.862.

3. José Maria Serrano Ruiz – sędzia Roty Rzymskiej (1970-2007)

Idea:	Istotny element dobra małżonków w osobowej i międzyosobowej relacji małżeńskiej
Wyrok wzorcowy:	RRD coram Serrano Ruiz z 29 VII 2005 r. (<i>Basileen</i>)
Linia orzecznicza:	RRD coram Serrano Ruiz z 23 XI 2001 r. (<i>Milvaukien</i>) RRD coram Serrano Ruiz z 23 I 2004 r. (<i>Brunen</i>)

José Maria Serrano Ruiz, wybitny kanonista o niebagatelnym dorobku naukowym, długoletni sędzia Roty Rzymskiej jest autorem tezy, że istotny element dobra małżonków sytuuje się w osobowej i międzyosobowej relacji małżeńskiej. Tenże twórca koncepcji „interpersonalności kwalifikowanej”⁶⁹, który zasłynął już w latach 70. XX w. przede wszystkim decyzją c. Serrano Ruiz z 5 kwietnia 1973 r.⁷⁰, przez cały okres posługi sędziowskiej podbudowuje wymienioną tezę, oświecając kolejne segmenty swej oryginalnej osobo-centrycznej wizji wspólnoty całego życia.

I jeśli, jak należało się spodziewać po znanym krzewicielu personalizmu w *ius matrimoniale*, J.M. Serrano Ruiz widzi klucz do zgłębienia struktury małżeństwa w zasadzie „daru”, to w wielu *passusach* sentencji rotalnych jego autorstwa zasada ta przybiera kształt paradygmatu „wspólnotowości”⁷¹. W rzeczy samej, tak jak w sektorze *ordinatio ad bonum prolis*, rzeczony paradygmat ewidentnie sprzyja rewitalizacji sobo-

⁶⁹ Badanie tej autorskiej koncepcji można zreasumować krótką konkluzją, że w odróżnieniu od innych dwustronnych umów prawnych między dwoma osobami interpersonalność w małżeństwie jest kwalifikowana, tzn. określona heteroseksualnym, całkowitym (totalnym) charakterem oddania się oraz przyjęcia mężczyzny i kobiety w dozgonnie wiernym przymierzu miłości. Tezę tę rozwinąłem szerzej w opracowaniu: A. PASTWA, *Intima personarum et operum coniunctio – personalistyczny profil José Marii Serrano Ruiza idei małżeństwa kanonicznego*, w: *Servabo legem tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, Dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. A. Zakręta, A. Sosnowski, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2013, s. 404-409.

⁷⁰ Dec. z 5 IV 1973 r. c. Serrano Ruiz, RRD 65 (1973), s. 322-343; zob. szczegółową analizę tego wyroku: PASTWA, *Intima personarum et operum coniunctio*, s. 404-409.

⁷¹ Chodzi innymi słowy o *umfassende Gemeinschaftsstruktur der Ehe* – jeśli użyć trafnego pojęcia, autorstwa K. Lüdickego. K. LÜDICKE, *Familienplanung und Ehewille. Der Ausschluß der Nachkommenschaft im nachkonziliaren kanonischen Eherecht*, Aschendorff Verlag, Münster 1983, s. 314-316.

rowej idei „odpowiedzialnego rodzicielstwa”⁷², tak też w sektorze *ordinatio ad bonum coniugum* ma do odegrania rolę zgoła nie mniejszą. Można wręcz powiedzieć, że o ile owa wspólnotowa struktura małżeństwa kanonicznego – co ważne, sprofilowana przez autentyczną miłość małżeńską i jej główny atrybut: totalność – w równej mierze dotyczy obu substancjalnych obszarów: *ordinatio ad bonum coniugum* i *ordinatio ad bonum prolis*⁷³, o tyle w „sektorze”, który ustawodawca kościelny zidentyfikował jako pierwszy⁷⁴, szczególnie ujawnia swą istotność. Kto bowiem wyrażając konsens, zastrzega sobie prawo jednostronnego przeprowadzenia swojej woli, bez względu na stanowisko współnupturienta (albo wyraźnie przeciw jego woli), a mianowicie odmawia drugiej stronie równoprawnego współdecydowania: „czy?” i „jak?”, w zakresie niezbędnego minimum dotyczącego ukierunkowania „wspólnoty całego życia” ku „dobru małżonków” (KPK/83, kan. 1055 § 1), ten wyklucza istotny element „wspólnotowości”. Skutek zaś może być tylko jeden: nieważność małżeństwa.

Dojrzałym owocem autorskiego rozwinięcia niniejszej argumentacji, która w doktrynie kanonistycznej ma swych nielicznych, acz prominentnych rzeczników (zwłaszcza w osobach niemieckich kanonistów K. Lüdickego i N. Lüdeckego⁷⁵) jest sztandarowe orzeczenie c. Serrano Ruiz z 29 lipca 2005 r. (*ob conventi incapacitatem assumendi essentialia matrimonii onera – affirmative*)⁷⁶.

⁷² Zob. A. PASTWA, „Odpowiedzialna prokreacja” *personalistyczną inkarnacją „bonum prolis”?*, w: *Vir Ecclesiae deditus. Księga dla uczczenia Księdza Profesora Edwarda Góreckiego*, red. W. Irek, Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław 2011, s. 205-226.

⁷³ Por. LÜDECKE, *Der Ausschluss des „bonum coniugum”*, s. 174-182.

⁷⁴ „Il «bene dei coniugi» ora allarga la prospettiva e la orienta decisamente alla «comunione di vita» nelle quale la convivenza, l’amore, la collaborazione nella vita familiare, ecc., esprimono con chiarezza la realizzazione delle persone, il loro bene dinamico, insieme duale e immanente. Il «bene dei coniugi», infine, anteposto per necessità cronologica e quindi anche logica alla procreazione”. J.M. SERRANO RUIZ, *L’ispirazione conciliare nei principi generali del matrimonio canonico*, w: *Matrimonio canonico fra tradizione e rinnovamento*, Edizioni Dehoniane, Bologna 1985, s. 57.

⁷⁵ Zob. A. PASTWA, *Istotne elementy małżeństwa: w nurcie odnowy personalistycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007, s. 239-241, 262-264.

⁷⁶ Dec. z 29 VII 2005 r. c. Serrano Ruiz, RRD 97 (2005), s. 474-493. Odnotujmy, że sam J.M. Serrano Ruiz uwypuklił rangę tego orzeczenia, publikując jego sentencję na początku trzytomowej monografii z 2009 r., ekspozycji *magnum opus* wybitnego kanonisty i sędziego rotalnego: *La centralità della persona nella giurisprudenza coram Serrano*, vol. I-III, red. F. Catozzella,

Sekcję *in facto* orzeczenia „wzorcowego” otwiera stwierdzenie, że pozwany cierpi na anomalie psychiczną, zwaną pseudologią⁷⁷. Ta okoliczność determinowała rzecz jasna sam profil fazy dowodowej procesu. Weryfikując hipotezę *incapacitas* (kan. 1095, 3°), wykazano wpływ anomalii na podejmowanie przez pozwanego poważnych decyzji (oprócz nieprawidłowych zachowań w różnych okolicznościach życia codziennego). Liczne fakty, które przedstawili jego bliscy i potwierdzili eksperci, ujawniły wczesne stadium tego defektu osobowości już w dzieciństwie, a więc na długo przed małżeństwem. Stopniowo objawy pseudologii ulegały nasileniu. Pozwany permanentnie rozmiął się z prawdą: kłamał o ukończonych studiach, o stopniach wojskowych i zdobywanych pochwałach za wyczyny na obozach, o ważnych dokonaniach, o swej wielkości duchowej, o osiągnięciach w działalności społecznej. Mocno wybrzmiało w oświadczeniu powódki, że pozwany oszukiwał ją we wszystkim, co opowiadał o sobie przed zawarciem małżeństwa (po 17 latach małżeństwa, kiedy nie mogła już dłużej znieść kłamstw i szykan męża, postanowiła odejść)⁷⁸. Fakty, jakie przedstawiła powódka, znalazły potwierdzenie w zeznaniach świadków⁷⁹. Groźbę samobójstwa w wypadku odrzucenia propozycji małżeństwa – odebraną przez powódkę jako wyraz miłości – turnus sędziowski jednoznacznie potraktował jako typowy i poważny znak nieuporządkowania pseudologicznego⁸⁰.

W swej ekspertyzie biegły konstatuje, że z punktu widzenia psychopatologicznego należy w tym przypadku mówić o tzw. pseudologii fantastycznej. U dotkniętego nią pozwanego zdiagnozowano: z jednej strony nieodparte pragnienie ukazywania się w lepszym świetle, z drugiej strony życie w świecie urojonych fantazji, zastępowanie – w celu kompensacji braków – obiektywnej rzeczywistości fikcją i przeżywanie jej jako

M.C. Bresciani, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2009, s. 16-36. Ponadto warto zauważyć, że pierwszym opracowaniem naukowym monografii jest tekst pod znamieniem tytułem: *Visione personale del matrimonio: questioni di terminologia e di fondo per una rilettura delle cause canoniche di nullità* (s. 37-71). Zbieg tych dwóch okoliczności stanowi wystarczającą przesłankę uznania niniejszego tekstu za swoiste narzędzie egzegetyczne w odczytaniu warstwy ideowej wyroku „wzorcowego”.

⁷⁷ Dec. z 29 VII 2005 r. c. Serrano Ruiz, s. 484, nr 12.

⁷⁸ Tamże, s. 484-485, nr 12-13.

⁷⁹ Tamże, s. 486-487, nr 15-17.

⁸⁰ Tamże, s. 485, nr 13.

realitas ze wszystkimi tego konsekwencjami. Anomalia ta ujawniała się w pełni od początku małżeństwa. Brak prawdomówności pozwanego „podminował” związek zawarty z powódką i niewątpliwie miał wpływ przesądający o niemożności trwania tego małżeństwa⁸¹. Z kolei fakt arystokratycznego pochodzenia małżonków i warunki życia ich rodzin przyczyniały się do ukrywania anomalii. To spowodowało, że nawet sama powódka – niejako w trosce o własne dobro (i dobro pięciorga dzieci) – trwała przez lata w zakłamaniu⁸².

Stwierdzona u pozwanego *pseudologia fantastica* stanowiła poważny defekt osobowości, generując jego patologiczne skoncentrowanie na własnym „ja”. Niezdolność ta okazała się absolutna (a nie tylko relatywna!) ze względu na samą naturę wymienionej anomalii, która niweczyła podstawy autentyczności wszelkich relacji międzyosobowych *in casu*. Stąd konkluzja turnusu orzekającego: nie może być ani prawdziwego osobowego oddania się i przyjęcia, ani prawdziwej wspólnoty życia i miłości, ani osiągnięcia prawdziwego dobra małżonków, jeśli brak prawdziwej tożsamości (*vera identitas*) osoby wyrażającej zgodę⁸³.

Analiza orzeczenia „wzorcowego” z 29 lipca 2005 r. i wcześniejszych orzeczeń c. Serrano Ruiz, złączonych nicią tych samych założeń programowych (linia orzecznicza), pokazuje oryginalny sposób argumentowania za autonomią wymienionego nowego elementu *ad validitatem*. W rzeczy samej, przyjęta przez tego wieloletniego audytora trybunału Roty Rzymskiej i z dużą konsekwencją realizowana (zarówno przed promulgacją, jak i po promulgacji KPK/83) metoda zestrzajania w obszarze *substantia matrimonii* płaszczyzny „przedmiotowej” z płaszczyzną „osobową i międzyosobową” kulminuje w wyroku „wzorcowym” mocnym zaakcentowaniem prawdy konsensu małżeńskiego. A tę ostatnią – warto to wyraźnie zaznaczyć – identyfikują w sentencjach zaprezentowanej linii orzeczniczej – nie tylko słowa-klucze: *consensus personalis* czy *actus amoris*, lecz także charakterystyczna formuła orzeczenia z 2005 r.: *germana natura foederis coniugalis*, użyta w otoczeniu pojęć: *sacrum connubium* i *mysterium nuptialis christiani*⁸⁴.

⁸¹ Tamże, s. 488-490, nr 19-20.

⁸² Tamże, s. 492, nr 23.

⁸³ Tamże, s. 491, nr 22.

⁸⁴ Tamże, s. 475, nr 3.

Taki też kontekst należy mieć na uwadze, gdy podąża się tropem myśli J.M. Serrano Ruiz, identyfikującego istotny element dobra małżonków w osobowej i międzypersonalnej relacji małżeńskiej. Prawdziwy *consensus personalis* – z założenia: wyraz zaangażowania integralnie osobowego (z nieodłącznym wyróżnikiem: *totalitas*) – aktualizuje konieczną dyspozycję oblubieńczą nupturientów (*animus*). Aktualizuje wtedy, gdy ów konstytutywny akt przymierza miłości określają *in concreto* cechywalory porównywalne pod względem doniosłości z istotnymi przymiotami małżeństwa, takie jak prawdziwość, odpowiedzialność i oblatywność. Ostatecznie zaś rzecz sprowadza się do realizacji wymogu autentycznego oddania się i przyjęcia małżonków, czyli przyjęcia dóbr małżeńskich *humano modo*⁸⁵.

Zakończenie

„Uściślenie [...] hipotez wykluczenia *bonum coniugum* musi być uważnie badane przez orzecznictwo Roty Rzymskiej”⁸⁶ – nauczał Benedykt XVI w 2011 r., nawiązując poniekąd do wygłoszonej kilkanaście lat wcześniej przez dziekana Roty M.F. Pompеды głośnej diagnozy, że treść prawna formuły „dobro małżonków” jest jedną z najistotniejszych kwestii hermeneutycznych, która wymaga pogłębionych badań⁸⁷. Niniejszy szkic, prezentuje w zarysie rezultaty autorskiej próby wyjścia naprzeciw tym papieskim oczekiwaniom, a mianowicie dokonania naukowej identyfikacji tytułowego elementu *ad validitatem* we wzorcowym orzecznictwie Roty Rzymskiej – w związku z aplikacją norm kodeksowych dotyczących niezdolności konsensualnej (kan. 1095, 2°-3° KPK/83) i symulacji zgody małżeńskiej (kan. 1101 § 2 KPK/83).

W podjętej analitycznej refleksji należało pochylić się nad fenomenem sytuowania przez trybunał apostolski nowego istotnego elementu małżeństwa (z niezmiennym punktem odniesienia w postaci trzech dóbr

⁸⁵ J.M. SERRANO RUIZ, *Il carattere personale ed interpersonale del matrimonio: alcune riflessioni su questioni di terminologia e di merito come preambolo per una rilettura delle cause canoniche di nullità*, „Quaderni dello Studio Rotale” 13 (2004), s. 56; TENZE, *Il „bonum coniugum” e la dottrina tradizionale dei „Bona matrimonii”*, w: *Diritto matrimoniale canonico*, vol. II, s. 273.

⁸⁶ BENEDICTUS PP. XVI, *Allocutio ad sodales Tribunalis Rotae Romanae* (15.01.2011), s. 113.

⁸⁷ M.F. POMPEDDA, *Discorso pronunciato durante l’udienza dal Santo Padre del Tribunale della Rota Romana* (18.01.1998), „L’Osservatore Romano” 18 gennaio 1998, s. 5.

św. Augustyna) w konfiguracjach: dawniej – „nieautonomicznych”, obecnie – „autonomicznych”. Owocem tak „zaprogramowanego” głównego wątku badań jest dokonana synteza: wykaz „kierunkowych” ujęć elementu dobra małżonków (linie orzecznicze).

Jakkolwiek przedkładana propozycja rozwiązania tytułowego problemu nie pretenduje – bo nie może! – do roli rozstrzygnięć ostatecznych, to można mieć nadzieję, że w środowisku sędziowskim zostanie dostrzeżony jej walor aplikacyjny. A tu przede wszystkim – położenie akcentu na potrzebę jedności „hermeneutycznej” w przedmiotowej kościelnej jurysprudencji, zwłaszcza przez korygowanie w orzecznictwie trybunałów niższych stopni jurysdykcji niepoprawnego stosowania wymienionych norm kodeksowych.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

- BENEDICTUS PP. XVI, Allocutio ad Romanae Rotae Tribunal (26.01.2013), AAS 105 (2013), s. 168-172.
- BENEDICTUS PP. XVI, Allocutio ad sodales Tribunalis Rotae Romanae (15.01.2011), AAS 103 (2011), s. 108-113.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- IOANNES PAULUS PP. II, Adhortatio Apostolica ad Episcopos, Sacerdotes et Christifideles totius Ecclesiae Catholicae: de Familia Christianae muneribus in mundo huius temporis Familiaris consortio (22.11.1981), AAS 74 (1982), s. 81-191.
- IOANNES PAULUS PP. II, Allocutio ad Rotae Romanae Auditores coram admissos (5.02.1987), AAS 79 (1987), s. 1453-1459.
- IOANNES PAULUS PP. II, Epistula apostolica de dignitate ac vocatione mulieris Anno Mariali vertente Mulieris dignitatem (15.08.1988), AAS 80 (1988), s. 1653-1729.
- SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis Gaudium et spes (7.12.1965), AAS 58 (1966), s. 1025-1115; tekst polski w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucje, dekryty, deklaracje, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Orzecznictwo

- RRD coram Alwan z 28 V 1999 r. (Tarnovien).
- RRD coram Boccafolà z 13 VII 2000 r. (Kielcen).
- RRD coram Burke z 11 IV 1988 r. (Romana).
- RRD coram Burke z 16 I 1997 r. (Lugdunen).

- RRD coram Burke z 16 VII 1998 r. (Milvaukien).
RRD coram Burke z 26 III 1998 r. (Pelplinen).
RRD coram Burke z 26 XI 1992 r. (Armachana).
RRD coram Caberletti z 21 III 2013 r. (Sancti Ludovici).
RRD coram Ciani z 12 XII 2001 r. (Salernitana-Campanien–Acernen).
RRD coram Civili z 8 XI 2000 r. (Bratislaviem. Tyrnavien).
RRD coram Defilippi z 27 VII 1994 r. (Romana).
RRD coram Di Felice z 19 VI 1984 r. (Theatina).
RRD coram Fughini z 14 X 1992 r. (Vindobonen).
RRD coram Fughini z 14 XII 1994 r. (Bauzanen–Brixinen).
RRD coram Fughini z 23 X 1991 r. (Romana).
RRD coram Fughini z 24 V 1995 r. (Forolivien–Brittinorien).
RRD coram Heredia Esteban z 26 II 2013 r. (Miamiem).
RRD coram Huber z 20 X 1995 r. (Friburgen).
RRD coram Huber z 3 VII 1996 r. (Taurinen).
RRD coram Serrano Ruiz z 23 I 2004 r. (Brunen).
RRD coram Serrano Ruiz z 23 XI 2001 r. (Milvaukien).
RRD coram Serrano Ruiz z 29 VII 2005 r. (Basileen).
RRD coram Stankiewicz z 16 XII 1982 r. (Romana).
RRD coram Stankiewicz z 20 IV 1989 r. (Caracen).
RRD coram Stankiewicz z 21 VI 1990 r. (Goana et Damanen).
RRD coram Stankiewicz z 23 III 2000 r. (Sancti Iacobi in Chile).
RRD coram Stankiewicz z 23 VI 1988 r. (Medellen).
RRD coram Stankiewicz z 24 X 1991 r. (Florentina).
RRD coram Stankiewicz z 26 II 1999 r. (Ern Akulamen–Angam Alien).
RRD coram Stankiewicz z 27 II 2003 r. (Bogoten).
RRD coram Turnaturi z 18 IV 1996 r. (Florentina).

Literatura

- AZNAR GIL FEDERICO R., La exclusión del „bonum coniugum”: análisis de la jurisprudencia rotal, *Estudios Eclesiásticos* 86 (2011), nr 339, s. 829-849.
- BIANCHI PAOLO, Il Pastore d’anime e la nullità di matrimonio, *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 7 (1994), s. 118-133.
- BIANCHI PAOLO, L’interpretazione positivista del momento costitutivo del matrimonio, *Periodica* 101 (2012), s. 463-476.
- BIANCHI PAOLO, Quando il matrimonio è nullo? Guida ai motivi di nullità matrimoniale per pastori, consulenti e fedeli, Ancora, Milano 1998.
- BURKE CORMAC, Challenges to Matrimonial Jurisprudence Posed by the 1983 Code, *The Jurist* 41 (2007), s. 441-452.

- BURKE CORMAC, L'oggetto del consenso matrimoniale. Un'analisi personalistica, Giappichelli, Torino 1997.
- BURKE CORMAC, Progressive Jurisprudential Thinking, *The Jurist* 58 (1998), s. 437-478.
- BURKE CORMAC, The „Bonum Coniugum” and the „Bonum Proles”: Ends or Properties of a Marriage?, *The Jurist* 49 (1989), s. 704-713.
- DEWHIRST J. ANTHONY, „Consortium vitae”, „Bonum Coniugum”, and their Relation to Simulation: a Continuing Challenge to Modern Jurisprudence, *The Jurist* 55 (1995), s. 794-812.
- ERLEBACH GRZEGORZ, Problem wymiaru antropologicznego i prawnego w rozumieniu zgody małżeńskiej, *Ius Matrimoniale* 4 (1999), s. 7-28.
- ERRÁZURIZ MACKENNA CARLOS J., Essenza del matrimonio e sistema giuridico matrimoniale, *Apollinaris* 75 (2002), s. 597-609.
- FUNGHINI RAFFAELLO, L'esclusione del „bonum fidei”, w: Diritto matrimoniale canonico, vol. II: Il consenso, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2003, s. 279-285.
- FUNGHINI RAFFAELLO, L'esclusione del „bonum fidei”, w: La simulazione del consenso matrimoniale canonico, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1990, s. 139-147.
- GARCÍA VILARDELL MA ROSA, La exclusión de la fidelidad en la doctrina y jurisprudencia canónicas, Difusión, Madrid 2008.
- GÓRALSKI WOJCIECH, Przedmiot kanonicznej zgody małżeńskiej, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 34 (2001), s. 173-183.
- La centralità della persona nella giurisprudenza coram Serrano, vol. I-III, red. F. Cattozzella, M.C. Bresciani, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2009.
- LESZCZYŃSKI GRZEGORZ, „Exclusio boni fidei” jako symulacja zgody małżeńskiej (kan. 1101 § 2 KPK), Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2004.
- LÜDECKE NORBERT, Der Ausschluss des „bonum coniugum”. Ein Ehenichtigkeitsgrund mit Startschwierigkeiten, *De Processibus Matrimonialibus* 2 (1995), s. 117-192.
- LÜDICKE KLAUS, Die Nichtigerklärung der Ehe. Materielles Recht [Beihefte zum Münsterischen Kommentar, Bd. 62], Ludgerus Verlag, Essen 2012.
- LÜDICKE KLAUS, Familienplanung und Ehwille. Der Ausschluß der Nachkommenschaft im nachkonziliaren kanonischen Eherecht, Aschendorff Verlag, Münster 1983.
- LÜDICKE KLAUS, Matrimonial Consent in Light of a Personalist Concept of Marriage: On the Council's New Way of Thinking about Marriage, *Studia Canonica* 34 (1999), s. 489-492.
- LÜDICKE KLAUS, Rez. Burke, Cormac, L'oggetto del consenso matrimoniale, *De Processibus Matrimonialibus* 6 (1999), s. 264-270.
- MENDONÇA AUGUSTINE, Consensual Incapacity for Marriage, *The Jurist* 54 (1994), s. 477-559.
- MENDONÇA AUGUSTINE, Recent Developments in Rotal Jurisprudence on Exclusion of the „Bonum Coniugum”, *The Jurist* 62 (2002), s. 378-420.

- MENDONÇA AUGUSTINE, Recent Trends in Rota Jurisprudence, *Studia Canonica* 28 (1994), s. 167-230.
- NAVARRETE URBANO, De iure ad vitae communionem: observationes ad novum schema canonis 1086 § 2, *Periodica* 66 (1977), s. 249-270.
- NAVARRETE URBANO, I beni del matrimonio: elementi e proprietà essenziali, w: La nuova legislazione matrimoniale canonica. Il consenso: elementi essenziali, difetti, vizi, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1986, s. 89-100.
- PASTWA ANDRZEJ, Intima personarum et operum coniunctio – personalistyczny profil José Marii Serrano Ruiza idei małżeństwa kanonicznego, w: Servabo legem tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, Dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin, red. A. Zakręta, A. Sosnowski, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2013, s. 397-410.
- PASTWA ANDRZEJ, „Odpowiedzialna prokreacja” personalistyczną inkarnacją „bonum prolis”?, w: Vir Ecclesiae deditus. Księga dla uczczenia Księdza Profesora Edwarda Góreckiego, red. W. Irek, Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław 2011, s. 205-226.
- PASTWA ANDRZEJ, Dobro małżonków. Identyfikacja elementu „ad validitatem” w orzecznictwie Roty Rzymskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016.
- PASTWA ANDRZEJ, Il bene dei coniugi. L’identificazione dell’elemento ad validitatem nella giurisprudenza della Rota Romana, Eupress FTL–Edizioni Cantagalli, Lugano–Siena 2018.
- PASTWA ANDRZEJ, Istotne elementy małżeństwa: w nurcie odnowy personalistycznej, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- PASTWA ANDRZEJ, Prawne znaczenie miłości małżeńskiej, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1999.
- PAWŁOWSKI ANDRZEJ, Il „bonum fidei” nella tradizione canonica e la sua esclusione nella recente giurisprudenza rotale, Editrice Pontificia Università Gregoriana, Roma 2002.
- PÉREZ RAMOS ANTONIO, Exclusión de la fidelidad. Una lectura de su reciente derecho sustantivo y procesal, w: El matrimonio en España en el año internacional de la familia (Problemática sociológica y jurídica), red. C.M. Moreno, Universidad Pontificia Salamanca, Salamanca 1995, s. 153-178.
- PFNAUSCH EDWARD G., The Good of the Spouses in Rotal Jurisprudence: New Horizons?, *The Jurist* 56 (1996), s. 527-556.
- POMPEDDA MARIO F., Discorso pronunciato durante l’udienza dal Santo Padre del Tribunale della Rota Romana (18.01.1998), *L’Osservatore Romano* 18 gennaio 1998, s. 5.
- PUIG FERNANDO, Realismo giuridico e dottrina canonistica contemporanea sull’essenza del matrimonio, *Ius Ecclesiae* 16 (2004), s. 443-454.
- SERRANO RUIZ JOSÉ MARIA, Il „bonum coniugum” e la dottrina tradizionale dei „Bona matrimonii”, w: Diritto matrimoniale canonico, vol. II: Il consenso, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2003, s. 261-277.
- SERRANO RUIZ JOSÉ MARIA, Il carattere personale ed interpersonale del matrimonio: alcu-

- ne riflessioni su questioni di terminologia e di merito come preambolo per una riletture delle cause canoniche di nullità, *Quaderni dello Studio Rotale* 13 (2004), s. 43-61.
- SERRANO RUIZ JOSÉ MARIA, L'ispirazione conciliare nei principi generali del matrimonio canonico, w: *Matrimonio canonico fra tradizione e rinnovamento*, Edizioni Dehoniane, Bologna 1985, s. 13-99.
- SERRANO RUIZ JOSÉ MARIA, Notas para una revisión del „Bonum fidei” desde la perspectiva personal e interpersonal del matrimonio canónico, *Angelicum* 75 (1998), s. 147-166.
- STANKIEWICZ ANTONI, Rilevanza canonica della comunione coniugale, w: *Vaticano II: bilancio e prospettive. Venticinque anni dopo (1962-1987)*, vol. I, red. R. Latourelle, P. Adnès, wyd. 2, Cittadella Editrice, Assisi 1988, s. 771-783.
- TERTULIAN, *Ad uxorem*, lib. II, VIII, 7 / CCL 1, 393.
- TORFS RIK, Cormac Burke's Vision of Marriage, *Canon Law Society of Australia & New Zealand* 1995, Autumn, s. 25-35.
- VILLEGGIANTE SEBASTIANO, La giurisprudenza sull'esclusione del „bonum fidei”, w: *Coram De Iorio Decano sententiae selectae*, red. S. Villeggiante, A. Zannoni Messina, Sacra Romana Rota, Roma 1985, s. 45-49.

***Bonum coniugum*: problem hermeneutyczny orzecznictwa kościelnego**

Streszczenie

W opracowaniu autor podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie: jakie miejsce w prawnej strukturze małżeństwa – i co ważne, w relacji do *bona matrimonii: bonum prolis, bonum fidei, bonum sacramenti* – zajmuje nowo zdefiniowany istotny element: (*ordinatio ad bonum coniugum*)? Zaprezentowane rezultaty badań w postaci zestawienia paradygmatycznych ujęć elementu dobra małżonków: (I) ujęć stanowiących – wszystko na to wskazuje – zamknięty rozdział historii (dobro małżonków wyłącznie w konfiguracjach „nieautonomicznych”), (II) ujęć, dobrze rokujących na przyszłość (dobro małżonków w konfiguracjach „autonomicznych”) – pozostaje, bo musi pozostać, otwartą propozycją.

Słowa kluczowe: małżeństwo kanoniczne, dobro małżonków, istotne elementy małżeństwa, orzecznictwo Roty Rzymskiej

***Bonum coniugum*: Hermeneutical Problem of the Ecclesiastical Jurisprudence**

Summary

In the study the author undertakes an attempt to answer the following question: what is the place in the legal structure of marriage – and what is essential, in relation to *bona matrimonii: bonum prolis, bonum fidei, bonum sacramenti* – of the newly defined significant element: (*ordinatio ad bonum coniugum*)? The presented research results in the form of a juxtaposition of paradigmatic depictions of the element of spouses' good: (I) depictions that constitute – it seems – a closed chapter in history (the good of spouses

exclusively in the “non-autonomous” configurations), (II) depictions that bode well for the future (the good of spouses in “autonomous” configurations) – remain, since they have to, an open proposal.

Key words: canonical marriage, the good of the spouses, essential elements of matrimony, the jurisprudence of the Roman Rota

Information about Author: REV. **ANDRZEJ PASTWA**, Professor – Head of the Department of Canon Law and Ecumenism, Faculty of Theology at the University of Silesia in Katowice, ul. Jordana 18, 40-043 Katowice, Poland; e-mail: andrzej.pastwa@us.edu.pl

